

rahoğlu, "Prof. Muhammed Tayyib Okîç'in İlmî Çalışmaları ve Eserleri", *Prof. M. Tayyib Okîç Armağanı*, Ankara 1978, s. XIII-XXVIII; a.mlf., "Eşsiz İnsan Kıymetli Hoca Prof. M. Tayyib Okîç'i Kaybettik", *İİFD*, II (1977), s. 1-5; "Prof. Dr. M. Tayyib Okîç Hocamızı Kaybettik", *Talebe*, sy. 5-6, Erzurum 1977, s. 1, 5; Süleyman Ateş, "Prof. M. Tayyib Okîç", *Diyanet Gazetesi*, sy. 162, Ankara 1977, s. 1, 14; Ramazan Ayvalı, "Büyük Din Âlimi Hocamız Prof. M. Tayyib Okîç", a.e., s. 8-9, 15; İsmail Balıç, "M. Tayyib Okîç (1902-1977)", *İİFD*, VII/1-2 (1978), s. 330-336; Süleyman Tülüçü, "Merhum Prof. M. Tayyib Okîç'in Eserleri Üzerine", *EAÜİFD*, V (1982), s. 253-257; Mahmud Traljić, "(In Memoriam) Muhamed Tajib Okîç", *Analı GHB*, VII-VIII (1982), s. 275-277; Hazim Šabanović, "Arapî i Južni Sloveni", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1955, I, 151.

İBRAHİM HATİBOĞLU

OKKA

Bir Osmanlı ağırlık ölçüsü birimi.

Okıyye, vukıyye, vakıyye veya kısaca **kıyye** ve **hokka** isimleriyle de anılan **okkanın** Arapça'da etimolojisi yapılamayan **ukıyye**-den veya Grekçe'de "ağırlık, yük" anlamındaki ödünç kelime **ouggkoston** (Arndt – Gingrich, s. 553) geldiği ileri sürülür (Fâhûrî – Havvâm, s. 180). Aslen Etrüskçe'ye dayandırılan "on ikide bir" mânasındaki Latince **uncianın** da (Lewis – Short, s. 1929) bunlarla ilişkisi kurulabilir. Kelimenin Türkçe "on iki" sayısından geldiği ve çeşitli diller üzerinden muhtelif telaffuz şekilleriyle tekrar Osmanlıca'ya geçtiği de düşünülebilir. Çünkü uncia / ukıyye libranın / rıtlın on ikide biridir (ayrıca bk. UKIYYE).

Kaynakların verdiği bilgilerden Osmanlı tarihi boyunca değişik mekân ve zamanlarda farklı okkaların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ 907 (1502) yılına ait Edirne İhtisab Kanunnâmesi'nde sade yağ ölçümünde kullanılan önkenin 600 dirhem olduğu kaydedilmektedir (Beldiceanu, s. 254; Akgündüz, II, 390). Bunun 600 dirhemlik menne denk geldiği düşünülebilir (bk. MEN). 935 (1528) tarihli Aydın Livâsı Kanunnâmesi'ne göre vukıyye 300 dirheme eşittir (Barkan, s. 10; Akgündüz, II, 157). 14 Aralık 1593 tarihli hükümde İzmir ve civarında kullanılan 300 dirhemlik okka yerine 400 dirhemliğin kullanılması emredilmiştir (Emecen, s. 204, 225). 949 (1542) yılına ait Bağdat Eyaleti Kanunnâmesi'nde okkanın karşılığı 400 dirhemdir (Akgündüz, V, 185). 989'da (1581) çıkarılan Yağcılar Kanunu'nda yağın vukıyyesi 400 dirhem olarak kaydedilmiştir (Barkan, s. 245).

XVI-XVII. yüzyıllarda Macaristan'da kullanılan 400 dirhemlik Osmanlı okkaları için

1259,2 gr. ve 1281 gr. olmak üzere iki değer verilmektedir (Feher, III, 213). P. G. İnciciyan XVIII. yüzyılın sonunda okkanın Van'da 460-470, Beyazıt ile Hoy'da 700 ve Basra'da 550 dirheme denk düştüğünü kaydetmekte, fakat hemen ardından Basra ve İstanbul okkalarının oranını 100:142 şeklinde vermektedir. Dolayısıyla Basra okkası ($142 \times 400 \div 100 = 568$ dirhem =) 1821,7819 gr. demektir ki bu da 570 dirhemlik rıtlı çağrıştırmaktadır. Sultan Abdülaziz devri sadrazamlarından Ahmed Esad Paşa'nın kongre için hazırlamış olduğu tablodan Hicaz, Şam, Siirt, Giresun, Te-kirdağ, Edirne, Yanya, Filibe, İslimye gibi yerlerde 400 dirhemlik okkanın kullanıldığı anlaşılmaktadır (SA, III, 1563, 1564, 1569, 1570, 1572, 1573).

Standart okka için kaynaklardan şu eşitlik elde edilmektedir: 1 okka = 4 lidre = 6 ukıyye = 40 şer'î ukıyye = $266 \frac{2}{3}$ miskal = 400 dirhem. III. Selim zamanında Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da ikinci halife olarak görev yapan İbrâhim Edhem Paşa, kurumun başhocalarından Hüseyin Rıfkı Tamânî'nin 1794'te eski Paris libresiyle okka arasındaki karşılaştırmadan elde ettiği orantılardan yararlanarak okkanın metrik karşılığını 1,288172 kg. hesaplamaktadır. Kimyager Derviş Mehmed Emin Paşa ise 1864 yılında kıyyenin 1,3016 kiloya denk geldiğini kaydetmektedir. Halbuki Mehmed Emin Paşa aracılığı ile 25 Ekim 1841 tarihinde Paris'te yaptırılan ölçüm sonucu Osmanlı arşını 75,7738 cm., bunun küpünün aldığı saf suyun ağırlığının okka cinsinden belirlenerek metrik sisteme çevrilmesi sonucunda da okkanın değeri 1282,945 gr. olarak hesaplanmıştır (Günergun, II [1998], s. 39, 40). Nitekim 20 Cemâziyelâ-hir 1286 (26 Eylül 1869) tarihli kanunnâmeye göre eski okkanın karşılığı için aynı değer verilirken 1 kıyye-i a'sârî veya kıyye-i cedîde = 1 kilogram = 1000 dirhem a'sârî olmak üzere metrik sistemdeki yeni okka değeri belirtilmektedir (*Règlement*, s. 2, 5). 1298 (1881) kararnameyle kıyye-i a'sârî yerine yeni okka tabiri benimsenerek 1000 yeni dirheme eşitlenmiştir.

Garı Kürkman'ın araştırmalarına göre çeşitli müzelerin koleksiyonlarında korunan bazı okkaların ait oldukları dönemler ve gramajları şöyledir: I. Selim 1225; IV. Murad 1215,2; IV. Mehmed 1230; III. Mustafa 1278,45 ve 1280; III. Selim 1240,6; II. Mahmud 1250, 1261,55 ve 1265 (halbuki 2,5 ve 5 okkalıkların birim ağırlığı 1280 gr.); Abdülmecid 1257,01; Abdülaziz 1282; II. Abdülhamid 1265,25, 1285, 1287 ve 1298,15; V. Mehmed 1283,67 ve 1294.

Bunların dışında dönemleri kesin belli olmayan 1150, 1165,2, 1170, 1194,44, 1200, 1234,45, 1248, 1250, 1260, 1264, 1280,5 (iki okkalığın birim ağırlığı), 1283,574 (beş okkalığın birim ağırlığı) ve 1305 gramlık okkalara da yer verilmektedir (*Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, s. 66-67, 70, 82-83, 89, 249, 257, 269, 270, 296, 313, 317-318; *Osmanlılarda Ölçü ve Tartılar*, s. 21, 33, 36, 46, 60, 65, 69).

Fransa Ticaret Odası bülteninde kaydedilen bilgilere ve Osmanlı Düyn-ı Umûmiyye İdaresi verilerine dayanan G. Young, 1890'larda standart okka dışında kullanılan diğer bazı okkalar için şu değerleri vermektedir: Adana'da 1212 gr., el-Cezîre'de (büyük okka) 2,5 okka = 3,21 kg., İzmir'de 380 dirhem = 1219 gr., Cidde'de (Mısır okkası) 1050 gr., Arnavutluk'ta (Venedik kantar okkası) 1412 gr. (*Corps de droit ottoman*, IV, 368). Ayrıca 1870'lerde Zaho okkası 480 dirheme denkti (Sachau, s. 468).

Kenneth M. Cuno'ya göre XVIII. yüzyılın sonlarında Mısır'da okka / vukka 1,554 kg. çekerd. 1820-1830'lar arasında 2,75 Kahire rıtlı ($396 \div 144$) – 2 ş Kahire rıtlı ($400 \div 144$) veya 396 – 400 dirhem civarındayken 1835'te standartlaştırılmıştır. Alfred von Kremer, 1850'lerde Mısır okkasının metrik karşılığını 1,25 kg. (= $400 \times 3,125$ gr.) olarak verirken astronomi âlimi Mahmud Bey yirmi yıl kadar sonra dirhemi 3,0898 gr. kabul etmek suretiyle 1235,92 gramlık biraz daha küçük bir değer hesaplamaktadır. Halbuki 3,148 gramlık dirhem esas alındığında 1246,6 – 1259,259 gram aralığı elde edilir. Nitekim Mısır Hidivi Mehmed Tefvîk Paşa'nın 28 Nisan 1891 tarihinde kanunlaştırdığı metrik sistemde eski Mısır okkasının karşılığı 1248 gr. olarak belirtilmiştir (*Système des mesures*, s. 20).

John Gordon Lorimer, Ahvaz'da hokkanın 2,87 İngiliz libresine ($\approx 1301,81$ gr.), okıyyenin de onun 1,5 katına veya 4,3 libreye (≈ 1951 gr.) tekabül ettiğini bildirir (*Delilü'l-Halic*, I, 175). Dihhudâ da bu hokkanın 280 miskale (≈ 1300 gr.) denk geldiğini belirtmektedir (*Luğatnâme*, VI, 8035). 23 Şaban 1239 (23 Nisan 1824) tarihinde Necef hokkası 640 kuyumcu miskaline eşdeğerdi (M. Hasan en-Neceff, XV, 210); bu ise 2,97 kiloluk Tebriz mennini çağrıştırmaktadır. Ayrıca Lorimer'in verdiği bilgilerden şu eşitlikler elde edilmektedir: 1 Bağdat okkası = 8 İngiliz libresi + 12 ounce + 8 dram ($\approx 3983,1$ gr.); 1 İstanbul hokkası = 2 İngiliz libresi + 12 ounce + 12 dram ($\approx 1268,64$ gr.), 1 Basra hokkası = 2 İngiliz

libresi + 12 ounce (≈ 1247,38 gr.); 1 Basra okkası = 2,5 hokka (≈ 3118,45 gr.), 1 Lah-sâ ve Katîf hokkası = 4 rub'a / ukıyye = 2,75 İngiliz libresi (≈ 1247,38 gr.); *Delîlû'l-Halîc*, II, 849; III, 1000, 1002).

28 Eylül 1836 tarihli ölçü reformundan önce Yunanistan'da hacim ölçüsü olarak kullanılan okka (oke) 1,33 litreye muadildi (Hallock – Wade, s. 92). János Hóvári, XIX. yüzyılın başlarında Erdel'deki ve sınır boylarındaki okkanın 2,5 Viyana pounduna (= 1260,026 gr.) karşılık geldiğini bildirmektedir. M. Vekov da XIX. yüzyılda kullanılan Dubrovnik okkasının metrik değerini 1336 gr. olarak vermektedir (*Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2 [1998], s. 128).

Kıyye-i a'sârînin sembolü kâf (ق) harfidir. Okkanın üst katları batman, kantar ve çeki, ast katları lidre, miskal ve dirhemdir. Tarih boyunca farklı biçimlerde üretilen okkaların bir kısmı ortası delik diskler şeklinde olup toplam ağırlığı 2 okkaya ulaşan takımın birimleri birbirinin içine geçebilirdi. Önceleri çoğunlukla bronzdan imal edilgeleken okkalar XVIII. yüzyılın sonlarına doğru pirinçten, daha sonra da bakırdan ve nihayet demirden üretilmeye başlanmıştır (Pyle, XLI/161 [1977], s. 117). Muhtelif kanunnâmelerde kile, arşın ve okkanın damgasız kullanılmaması, bunların belli aralıklarla denetlenmesi hükme bağlanmıştır (*I. Selim Kânûnnâmesi*, s. 40; *Zanaatkârlar Kanunu*, s. 94).

BİBLİYOGRAFYA :

W. F. Arndt – F. W. Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 553; Ch. T. Lewis – Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1929; *I. Selim Kânûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları* (haz. Selami Pulaha – Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 40; M. Hasan en-Necefi, *Cevâhirü'l-kelâm* (nşr. Abbas el-Küçânî), Beyrut 1377 hş., XV, 210; A. von Kremer, *Aegypten*, Leipzig 1863, II, 120; *Règlement et tables pour la conversion des poids et mesures*, İstanbul 1870, s. 2, 5; *Fi 29 Şevvâl Sene 1298 ve fi 11 Eylül Sene 1297 Târihiyle Şeref-müteallik Buyurulan İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Pâdişahî Mûcebince Yeni Ölçülerin Tanzim ve Tensikiyle Suver-i İcrâiyyesi Hakkında Karamâmedir*, İstanbul 1299, s. 4, 5; E. Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883, s. 468; W. Hallock – H. T. Wade, *Outlines of the Evolution of Weights and Measures and the Metric System*, New York-London 1906, s. 92; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 368; *Delîlû'l-Halîc* (Coğrafya), I, 175; II, 849; III, 1000, 1002; Barkan, *Kanunlar*, s. 10, 245; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 24; N. Beldiceanu, *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle: Etude et actes*, Paris 1973, s. 254; *Zanaatkârlar Kanunu: Kanunnâme-i Ehl-i Hîref* (haz. Abdullah Uysal), Ankara 1982, s. 94; G. Feher, "Osmanisch-Türkische Gewichtsstücke in

Ungarn", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, 28 Nisan – 2 Mayıs 1986, İstanbul 1987, III, 213; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 17, 20; Feridun M. Emecen, "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İlaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkîyât", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri* (haz. Mübahat S. Kütükoğlu), İstanbul 1989, s. 204, 225; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-92, II, 157, 390; V, 185; K. M. Cuno, *The Pasha's Peasants: Land, Society and Economy in Lower Egypt, 1740-1858*, Cambridge 1992, s. 208; Mahmûd Fâhûrî – Selâhaddin Havâm, *Mevsû'atü vahdâtü'l-kıyâsi'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, Beyrut 2002, s. 180-181; Garo Kürkman, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul 2003, s. 66-67, 70, 82-83, 89, 249, 257, 269, 270, 296, 313, 317-318; *Osmanlılarda Ölçü ve Tartılar* (haz. Garo Kürkman), İstanbul, ts., s. 21, 33, 36, 46, 60, 65, 69; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Égypte", *JA*, I (1873), s. 81; M. H. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., sekizinci seri: III (1884), s. 380; P. G. İnciçyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: Tartılar ve Ölçüler", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/8, İstanbul 1965, s. 72; N. S. Pyle, "Ottoman Okka Weights", *TTK Belleten*, XLI/161 (1977), s. 117; J. Hóvári, "The Transylvanian Kanthner and the Balkan Kanthar", *AOH*, XXXIX/2-3 (1985), s. 259-274; Feza Günergun, "Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Eski Fransız ve Metre Sistemlerindeki Eşdeğerleri: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, II, İstanbul 1998, s. 39, 40; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 128-129; "Ölçü", *SA*, III, 1563, 1564, 1569, 1570, 1572, 1573; Dihhüdâ, *Lugatnâme*, VI, 8035.

CENGİZ KALLEK

OKMEYDANI

İstanbul'da
Şişli ve Kasımpaşa arasında

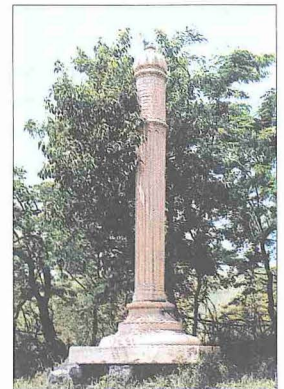
Haliç'e bakan sırtlarda yer alan semt.

İstanbul'un tarihî ve en büyük meydanı olup 1100 dönüm araziyle Haliç, Kasımpaşa, Hasköy'den geçen Pîrîpaşa deresi ve Hasköy ile sınırlıdır. Hem ata sporu hem de savaşlarda saldırı ve savunma aracı olarak ilk sıralarda yer alan okçuluğa Türkler eskiden beri büyük önem vermişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi sırasında karargâhını Kasımpaşa sırtlarına kurmuş, deniz savaşlarını ve özellikle Haliç'te meydana gelen savaşları buradan yönetmiştir. Fâtih aynı zamanda burayı okçular için bir talimgâh olarak kullanmış ve İstanbul'u aldıktan sonra burayı okçulara tahsis etmiştir. Günümüze üç tanesi ulaşabilmiş olan kitâbeli on dokuz sınır taşıy-

la meydanın sınırları belirlenmiş ve bu sınırların ihlâli yasaklanmıştır. O tarihten beri bu geniş araziye Okmeydanı denilmiş, zamanla halkın çevgân ve cirit oyunları terptilediği, büyük kutlamalar ve felâketlerde toplandığı bir meydan haline gelmiştir.

*Hadîkatü'l-cevami'*de Okmeydanı Mes-cidi'nin Fâtih tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. II. Bayezid babasının kurduğu vakfı genişleterek bir tekke ve aşevi yaptırmıştır. II. Bayezid'in emriyle İskender Paşa'nın inşa ettirdiği tekke zamanla harap olmuş ve 1049'da (1639) Silâhdar Mustafa Paşa tarafından yenilenmiş, 1184'te (1770) III. Mustafa tekkeye kâgir bir minare ekletmiştir. II. Mahmud 1248 (1832-33) yılında bu tesisi tamamen yenilemiştir. Kemankeş Tekkesi (Okçular Tekkesi) adıyla bilinen, ancak bugün mevcut olmayan tekkenin günümüze yalnızca üst kısmı yıkılmış olan minare ulaşmıştır. Tekkenin duvarla çevrili iki kapılı geniş avlusunda üstü çatılı bir cami yer alıyordu. Kuzeydoğu köşesinde bulunan hünkâr köşkü ile haremlikten avlu duvarı boyunca güneye ve batıya doğru hizmet birimleri sıralanıyordu. Mimari düzeni ve faaliyetleri açısından klasik tekkelere benzemekle birlikte burası bir tarikat tekkesi olmayıp okçulardan oluşan bir ocak niteliğindedir. Bu tekkenin de bir şeyhi olmuş ve mensupları tarikat tekkesi geleneğinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1034'te (1625) Gürcü Mehmed Paşa meydandaki minberli namazgâhı yaptırmış, III. Ahmed 1127'de (1715) namazgâhı ve minberi tamir ettirmiştir. Anadolukavak Kasrı karşısında III. Ahmed'in 1116 (1704) tarihli namazgâhlı çeşmesi, I. Abdülhamid'in kadını Nakşidil Sultan'ın 1200 (1786) tarihli üstü namazgâhlı çeşmesiyle Piyâle Paşa ve Sinan Paşa camileri Okmeydanı'nda yer alan diğer eserlerdir.

Ok müsabakalarında başlıca iki atış vardır: Uzun mesafe atışı (menzil atışı), hedef atışı (puta atışı). Üçüncü bir tür sayılabile-

Okmeydanı'nda
III. Selim'e ait
Nişantaşı